

Н. В. Ляховченко¹
В. А. Петрук¹

АНАЛІЗ ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ВИБІР МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ СТАРШОКЛАСНИКАМИ

¹Вінницький національний технічний університет

Аналізуються фактори, що впливають на професійне самовизначення молоді в сучасних умовах. Виділено дев'ять факторів, що визначають вибір підлітком виду майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: професійна діяльність, самовизначення, професійна орієнтація, випускники шкіл.

Вступ

В умовах стрімкого розвитку ринку освітніх послуг актуальною проблемою є проблема працевлаштування молоді після закінчення нею навчальних закладів. Звичайно, ця проблема зумовлена не лише спадом економіки, відсутністю робочих місць, але й недостатньою інформованістю випускників шкіл про сутність професій, що, в кінцевому результаті, приводить до помилкового вибору майбутньої трудової діяльності. Досвід роботи з випускниками шкіл показує, що більшість з них під впливом різних факторів обирають майбутню спеціальність, яка є привабливою зовні (рівень заробітної плати, назва, престижність, приклад успішних фахівців справи, імідж установи і т. ін.).

Вибір справи до душі — процес тривалий, він має спиратися на достовірну інформацію та на точну оцінку своїх можливостей і здібностей. Але як же її отримати, коли ми живемо в XXI столітті в потоці інформації (а її з кожним роком стає все більше) орієнтуватися стає щораз складніше. Особливо нелегко випускникам шкіл, яким належить зробити перший у своєму житті важливий вибір. Це вибір напрямку подальшої професіоналізації. І від того, наскільки правильним він буде, багато в чому залежить подальша доля юнака чи дівчини. Необхідно усвідомлювати, що найчастіше вибір спеціальності зумовлений соціальним середовищем, в якій знаходиться підліток. Тому необхідно враховувати фактори, які впливають на вибір підлітком сфери професійної діяльності.

У працях А. Н. Леонтьєва, В. Ю. Лесового, Б. Ф. Ломова, В. С. Мерліна, В. А. Петрук, П. А. Шавіра та інших аналізуються фактори вибору майбутньої професійної діяльності. Дослідження цих науковців свідчать про наявність безпосереднього зв'язку і взаємозумовленості характеру факторів, що зумовлюють вибір тієї чи іншої професії й результативності навчання, пізнавальних інтересів та потреб студентів.

Метою статті є аналіз сучасних факторів, що впливають на формування професійних орієнтацій майбутніх абітурієнтів.

Виклад основного матеріалу

До факторів, які впливають на формування професійних орієнтацій підлітка, насамперед, можна віднести територіальну нерівність і нерівність матеріальних можливостей. Сутність територіальної нерівності в доступі до якісної вищої освіти, отримати яку можна у провідних ВНЗ, відомих своїм якісним рівнем підготовки фахівців, полягає в тому, що підліткові з сільської місцевості потрібно набагато більше матеріальних та інтелектуальних ресурсів для отримання якісної вищої освіти. Головними проблемами для таких підлітків стають:

— відсутність ВНЗ з належною якістю освіти в довколишніх містах, що тягне за собою необхідність постійних міжміських поїздок і значних матеріальних витрат (особливо на етапі вступу).

— недостатній рівень підготовки в школі, відсутність можливостей додаткової підготовки (у великих містах у підлітків більше можливостей для довузівської підготовки та додаткового навчання з репетиторами).

Виходить, що старшокласники із сільської місцевості спочатку під час вибору спеціальності змушені обмежувати свої претензії в професійній сфері, погоджуючись на доступнішу освіту.

Система зовнішнього незалежного оцінювання, однією з цілей введення якої було створення рівних стартових можливостей для випускників шкіл незалежно від їх матеріального становища,

так само не гарантує рівності при вступі до вузу. Тобто задекларований принцип забезпечення рівного доступу до освіти є дещо умовним. В умовах нашої сучасності учні різних навчальних закладів хоча і мають рівний доступ до участі у зовнішньому незалежному тестуванні, але не мають рівних можливостей за місцем проживання, як не мають рівного доступу до якісної підготовки до тестування. Тож, як наслідок, немає і рівного доступу до якісної вищої освіти [3].

Як показав аналіз результатів ЗНО 2013 року, рівень знань випускників сільських шкіл порівняно з рівнем знань міських випускників, є нижчим. Середні бали, наприклад, з математики учнів шкіл Чечельницького району Вінницької області коливалися від 133 до 157 балів, а середні бали учнів шкіл м. Вінниці — від 149 до 186 балів. Ці дані свідчать про те, що шансу вступити до елітного ВНЗ у випускників сільської місцевості набагато менше.

За своєю суттю, отримання вищої освіти направлено на подальше працевлаштування молодого фахівця за отриманою спеціальністю. Професія задає певний «соціальний фон» життя людей. І тому багато молоді при виборі спеціальності пов'язують свою майбутню професію і своє можливе матеріальне благополуччя. Таким чином, вже на етапі вступу до ВНЗ відбувається диференціація молоді.

З одного боку, молодь є найбільш перспективною віковою категорією в плані здійснення соціальної та професійної кар'єри. З іншого боку, через соціальну, матеріальну і територіальну нерівності можливостей отримання освіти та самореалізації таку перспективу мають далеко не всі молоді люди. Вони стикаються з проблемою нерівності можливостей у сфері освіти, з протиріччям між декларованим рівністю прав на здобуття освіти, та існуючою в дійсності соціальною диференціацією в освітній сфері.

Тому, на думку сучасних соціологів, при виборі професії школярі на перше місце часто ставлять не ті професії, які вони хотіли б отримати, а ті, які можливо отримати з міркувань «доступності». Дуже часто професійний вибір, зроблений під впливом будь-яких соціальних факторів, не відповідає уявленням молодих людей про свою майбутню професію, їх психофізіологічних особливостей. Результатом цього є те, що більше 30 % молодих людей бажають обрану професію змінити. Крім того, навіть престижна освіта не гарантує успішного працевлаштування.

Ще один важливий фактор — засоби масової інформації, які безпосередньо пов'язані з поінформованістю підлітка про професії і етапах їх освоєння. Так само через них підліток дізнається громадську думку про різні професії та їхні престижності, популярності і таке інше.

Аналіз рекламної інформації вищих навчальних закладів України показав, що зі всіх ВНЗ, які через засоби масової інформації запрошують на навчання, 58 % ВНЗ спрямовані на підготовку спеціалістів з економіки і лише 32 % — інженерів за різним профілем, що підтверджує заяву Рахункової палати України про надлишкову кількість випускників ВНЗ з економічних спеціальностей. На сьогодні склалася ситуація, коли ВНЗ втрачають свою спеціалізацію та переходять на підготовку фахівців так званих «престижних» професій через те, що серед випускників вагомий відсоток попиту на їх отримання, зокрема економістів, що тягне за собою випуск надлишкової кількості спеціалістів економічного профілю.

Останнім часом серед першокурсників трапляються такі, які обрали технічний напрям підготовки або під тиском батьків, або внаслідок того, що не було іншого вибору (наприклад, не пройшовши конкурсний відбір до іншого ВНЗ чи невдало склавши ЗНО). Їм важко увійти у новий навчальний ритм, а ґрунтовна фундаментальна підготовка, характерна технічним ВНЗ, вважається для них непосильним тягарем. Тимчасова дезадаптованість, притаманна усім першокурсникам, переходить у постійну, і, в решті-решт, такі студенти залишають навчання після першого курсу або «плавають» на межі відрахування [1].

Крім того, існує ще декілька факторів, які є значущими при виборі майбутньої професії такі як, позиція старших членів сім'ї, які забезпечують матеріальне утримання підлітка і впливають на формування його особистості, його смаків і уподобань. Конкретні прояви позиції старших членів сім'ї, це, по-перше, особистий приклад батьків або когось з родичів. По-друге, можливий випадок, коли авторитет батьків може пригнічувати бажання дитини і нав'язувати свою волю, примушувати дитину йти шляхом, вже пройденим батьками. По-третє, можливий варіант і коли успіхи батьків і їх любов до своєї професійної діяльності надихає дитину йти за їх прикладом. По-четверте, необхідно враховувати доходи сім'ї. У випадку, коли дитина хоче вибрати недержавний ВНЗ або не проходить за конкурсом на бюджетне навчання в державний навчальний заклад і збирається отримувати професію, навчаючись на контрактній основі, чи буде можливість у батьків підтримувати його і оплачувати навчання? Якщо ні, то дитині доведеться скоректувати свій вибір. І, звичайно, вплив батьків проявляється в згоді і підтримці дитини в його виборі або в засудженні і забороні. В

умовах кризи сучасної загальноосвітньої школи, коли вона не завжди виконує повною мірою такі важливі свої функції як створення необхідної бази знань для здобуття вищої освіти, професійне орієнтування молоді величезну роль у становленні особистості та придбанні знань, необхідних для подальшої професійному та особистому житті людини відіграє сім'я.

Дійсно, дуже часто радником при виборі ВНЗ і спеціальності для підлітка, який не визначився у професійному плані, є батьки, як досвідченіші в престижності та корисності будь-якої професії.

Ще одним фактором, що впливає на вибір старшокласником спеціальності є позиція друзів, і проявляється як:

- авторитетна думка, порада;
- особистий приклад (порівнюючи свої здібності і здібності свого друга, підліток вважає, що якщо він (друг) вступив до цього ВНЗ, то і я вступлю, та не буду ризикувати, вступаючи кудись ще);
- товариське почуття (коли підліток не хоче розлучатися зі своїм кращим другом і йде в той самий ВНЗ).

Великий вплив на професійну орієнтацію юнаків і дівчат має школа. Висока інформованість притаманна педагогічному напрямку підготовки, оскільки учні, навчаючись у школі, спостерігають за роботою вчителів, аналізують та формують власні уявлення про її ключові компоненти.

Тут необхідно враховувати такі аспекти. По-перше, позицію вчителів (вміння вчителя зацікавити свої предметом настільки, щоб учень обрав цей предмет як сферу своєї подальшої професіоналізації). По-друге, спрямованість школи на вивчення іноземних мов, природничих або гуманітарних наук і таке інше. Поглиблене вивчення будь-якої дисципліни, формує в учня спеціальні знання та вміння необхідні для вступу в той чи інший ВНЗ. Таким чином, наявність цих знань заздалегідь формує у підлітка професійну спрямованість.

Інформацію щодо фаху інженера, військового чи медика діти отримують у порівняно меншому об'ємі. Її першоджерелами можуть виступати самі батьки, що працюють у вищевказаних сферах, засоби масової інформації, представники ВНЗ, які рекламують власний університет тощо. За результатами анкетування В. Ю. Лесового показник успішності школярів випускних класів, які визначаються у виборі технічних ВНЗ складає 5,74 бала за десятибальною шкалою, а це говорить про те, що вибір вступу до вищої технічної школи відбувається в ситуації недостатньої проінформованості [2].

Отже, вибір професії визначається, перш за все, соціальними умовами життя. У суспільстві, в якому одна людина впливає на іншу людину, вибір обмежений різними привілеями. Багато хто не може вирішувати свою долю за своїм бажанням або схильностям, через відсутність, наприклад, достатньої забезпеченості, що може «закрити двері» для старшокласника, який хоче виїхати вчитися до столиці, тому що на це піде значна кількість коштів. На додаток до цього, батьки можуть впливати на вибір дитини, і він буде вступати у той ВНЗ, в який скажуть батьки, хоча йому це може бути навіть не цікаво.

Крім того, соціальна обумовленість вибору визначається потребами суспільства в кадрах (престижністю професій, впливом сім'ї, цілеспрямованістю школи, громадськістю).

Проте важливу роль при виборі підлітком виду професійної діяльності відіграють його особисті схильності і здібності. Діяльність особистості визначається, насамперед, її потребами, на основі яких розвиваються певні інтереси. Але ж часто людина не може задовольнити всі потреби і змушена здійснити між ними вибір. При цьому в дію вступає система цінностей. Вони і регулюють людські прагнення і вчинки. Можна сказати, що цінності відображають життєвий досвід, накопичений особистістю в її індивідуальному розвитку. Професійна спрямованість — одна з різновидів ціннісних орієнтацій особистості. Наявність її вказує на зрілість особистості.

Якщо випускник внутрішньо, зорієнтований на цінності, то можна не сумніватися в тому, чи правильно обере для себе професію. Водночас зустрічається категорія випускників, які лише зовні зорієнтовані на ті чи інші професії. Багато хто просто піддаються випадку, інші взагалі дезорієнтовані в професійних цінностях останні, як правило, вибирають для себе професію, або в розріз з інтересами суспільства, або, переоцінивши себе.

Дослідження рівня самооцінки старшокласників показує що в 66 % респондентів її рівень завищений, у 7 % — занижений, і лише у 27 % старшокласників спостерігається адекватний рівень. Тобто лише кожен третій учень, майбутній абітурієнт, реалістично оцінює власні здібності, зіставляючи їх з наявними можливостями.

Наявність старшокласників із заниженою самооцінкою, як правило, можна пояснити значною кількістю неблагополучних сімей, які існують в нашому соціумі. Таким дітям досить важко об'єктивно обрати майбутнє поле професійної діяльності без кваліфікованого психолого-педагогічного супроводу.

Викликає занепокоєння кількість учнів-випускників загальноосвітніх шкіл із завищеною самооцінкою. В основу їх вибору майбутнього фаху покладені викривлені оцінки власних здібностей. Потрапивши до ВНЗ і зіткнувшись із першими дидактичними труднощами, вони потрапляють у стан дезадаптованості, вихід з якого ускладнюється невмінням об'єктивно оцінювати критику зі сторони оточуючих [1].

Однак, вплив і ефективність самопізнання і самооцінки в процесі вибору професії залежать від того, наскільки вони узгоджуються з вимогами певного соціального середовища. А середовище, як відомо, це — сукупність окремих сфер, в яких людина виявляє особисті властивості, здійснює свої соціальні функції. Таким чином, у школяра формується професійна спрямованість.

Висновки

Виходячи з вищезазначеного, можна виділити дев'ять факторів, що впливають на вибір підлітком виду професійної діяльності: позиція старших членів сім'ї; матеріальне і соціальне становище сім'ї; позиція товаришів, подруг; позиція вчителів, шкільних педагогів; особисті професійні плани; здібності; рівень претензій на суспільне визнання; інформованість; особисті схильності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Петрук В. А., Лесовий В. Ю. Результати дослідно-експериментальної перевірки впливу організаційно-педагогічних умов на адаптацію першокурсників до навчання в технічному ВНЗ / В. А. Петрук, В. Ю. Лесовий // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. — 2013. — Т. 1, вип. 108. — С. 20—23.
2. Лесовий В. Ю. Особливості соціально-психологічної адаптації студентів-першокурсників в умовах фінансової кризи / В. Ю. Лесовий // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. — 2011. — Випуск 3. — С. 249—255.
3. Ляховченко Н. В. До питання про зовнішнє незалежне оцінювання якості знань / Б. І. Мокін, Н. В. Ляховченко // Вісник Вінницького політехнічного інституту. — 2009. — № 2. — С. 119—125.

Рекомендована кафедрою інтеграції навчання з виробництвом

Стаття надійшла до редакції 7.05.2014

Ляховченко Наталія Володимирівна — канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри інтеграції навчання з виробництвом, e-mail: lnv1964@gmail.com;

Петрук Віра Андріївна — д-р. пед. наук, професор, професор кафедри вищої математики. Вінницький національний технічний університет, Вінниця.

N. V. Liakhovchenko¹
V. A. Petruk¹

Analysis of factors influencing the choice of future profession of senior pupils

¹Vinnitsia National Technical University

This article analyzes the factors influencing the professional self-determination of youth in modern conditions. Nine factors that determine the choice of a teenager kind of future professional activity are defined.

Keywords: professional work, determination, professional orientation, high school graduates.

Liakhovchenko Natalia V. — Cand. Sc. (Educ.), Assistant Professor, Assistant Professor of the Chair of Training and Production Integration, e-mail: lnv1964@gmail.com;

Petruk Vira A. — Dr. Sc. (Educ.), Professor, Professor of the Chair of Higher Mathematics

Н. В. Ляховченко¹
В. А. Петрук¹

Анализ факторов, которые влияют на выбор будущей профессии старшеклассниками

¹Винницкий национальный технический университет

В статье анализируются факторы, влияющие на профессиональное самоопределение молодежи в современных условиях. Выделено девять факторов, которые определяют выбор подростком вида будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, самоопределение, профессиональная ориентация, выпускники школ.

Ляховченко Наталья Владимировна — канд. пед. наук, доцент, доцент кафедры интеграции обучения с производством, e-mail: lnv1964@gmail.com;

Петрук Вера Андреевна — д-р пед. наук, профессор, профессор кафедры высшей математики.